

Мирон Капраль*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ МІСТ УКРАЇНИ: ПРИКЛАД ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО ТА РАННЬОМОДЕРНОГО ЛЬВОВА

Дуже часто історики для пояснення сучасних політичних подій вживають історичну формулу: куди сягали кордони Речі Посполитої, там закоренилося українство з індивідуалізмом, пошаною до приватної власності волелюбністю тощо, а де переважали впливи Поля, степової кочової цивілізації, там українство на теперішній території України не пустило глибшого коріння. Однак можна дещо уточнити у цій загалом вірній тезі. Українські традиції закріпилися там, де була поширена сітка міст з часів Київської Русі, а пізніше міст з наданням магдебурзького права. На тих територіях, де ця сітка була найгустіша, там українська етнічна спільнота переважає й менше піддається на асиміляційні впливи. Причому немає значення, що часто в містах українці не домінували та залишалися в меншості, як це було у Львові. Ілюстрацією та підтвердженням моїх слів є приклад колиски козацтва – Запоріжжя. Цей славний козацький край належав до земель, підвладних Речі Посполитій, проте на цій території не було закладено міст з магдебурзьким правом. Польський уряд спромігся тільки побудувати укріплення Кодак в епоху до Хмельниччини. Пройшов певний час, що віддалив нас від кульмінаційних подій становлення Гетьманської держави, і тепер... українство там слабко розвинене.

Парадоксально, але теза про певну пов'язаність чи залежність розвитку сітки міст та вкоріненість українства цілком протистоїть популярному міфу про селянський характер української нації, незмінними атрибутами якої хочуть зробити писанку, вареники з галушками та шаровари. Таким речам дехто з не-свідомих та нетямущих навіть робить пам'ятники, як в Україні, так і за кордоном¹.

На мою думку, стержень українського культурного руху витворився в містах в епоху Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Державотворчі, націєтворчі та культурницькі ідеї, творцями яких були князівські кола та духівництво, поширювалися в рамках держави властиво саме у міському середовищі. Властиво, міста у будь-який історичний час стають каталізаторами внутрішніх національно-культурних процесів, також провідниками зовнішніх культурних впливів. Саме в міському середовищі вперше поширюються нові цікаві ідеї, культурні течії, що врівноважують внутрішні та зовнішні фактори впливи. Міста виступали та виступають активним чинником щодо навколишнього

* Капраль Мирон Миколайович – доктор історичних наук, професор, директор Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

¹ Див. наприклад інформацію про нещодавні відкриття “пам'ятників” варенику в Черкасах або галушці в Полтаві: http://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Пам'ятник_варенику_в_Черкасах.jpg; uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Пам'ятник_галушці_в_Полтаві.jpg.

сільського оточення, що в свою чергу консервує, затримує якнайдовше культурні взірці, вироблені в міському культурному середовищі.

В українській історіографії, очевидно з часів Михайла Грушевського, утвердилася традиція, за великим рахунком, маргіналізації досліджень з історії українських міст середньовічної та ранньомодерної доби. За словами великого українського історика, Польська держава залишила по собі на українських землях никле місто з слабкою економікою та “жидівсько-польським” етнічним характером². Така категоричність далася взнаки на майбутньому розвитку урбаністичних студій в українській історіографії. Хоча учень М. Грушевського Іван Крип’якевич надрукував у 1907 р. свою студентську розвідку про львівських українців XV-XVI ст. на сторінках “Записок НТШ”, але джерельний матеріал до неї вдалося видати тільки 1994 р.³ Проблеми козацької історії, Хмельниччини, Гетьманщини виявилися в той час актуальнішими для розвитку української історіографії.

Про сучасний стан досліджень з історії міст писати доречно на репрезентативному прикладі Львова, найбільшого міста на наших теренах в пізньому середньовіччі та ранньомодерний час. Архіви Львова зберегли суцільним масивом майже без втрат міські книги з кінця XIV ст. до кінця XVIII ст., а також багатий репертуар інших джерельних матеріалів: метрик, консисторських книг, дипломів, привілеїв тощо. З часів Дениса Зубрицького дослідники Львова видали чималу кількість публікацій з різних ділянок міської історії⁴. У цій статті зупинюся здебільшого на працях з проблем соціальної історії, історії економіки та права пізньосередньовічного та ранньомодерного Львова, що вийшли друком здебільшого у останніх два десятиліття незалежної України. При цьому намагатимуся загострювати увагу на недоліках та негативах в нашій історіографії, аніж констатуватиму успіхи досліджень в історії Львова, адже вказати на недоліки завжди важче та важливіше, чим хвалитися успіхами.

Стан досліджень з будь-якої ділянки підсумовують *енциклопедії та узгалянюючі праці*. Нещодавно почала виходити “Енциклопедія Львова”, ініційована видавництвом “Літопис” (директор Михайло Комарницький)⁵. Це одне з перших видань такого роду в Україні, якщо не брати до уваги енциклопедичні

² Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.5. – Київ, 1994. – С. 261. Детальніше про його погляди на цю тему див.: Капраль М. Національні громади Львова XVI-XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – С. 29-30.

³ Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали / Вид. М. Капраль [Львівські історичні праці. Джерела. – Вип. 2]. – Львів, 1994.

⁴ Хоча доброї бібліографії з історії Львова досі немає. Якщо не брати до уваги невидану у післявоєнний період Юліаном Зайцем “Бібліографію історії Львова” (детальніше про цю маловідому постать та його праці див.: Купчинський О. Юліан Заяць / О. Купчинський // Вісник НТШ. – Ч.25. – Львів, 2001. – С. 34-37), то найповнішими бібліографічними виданням з історії Львова залишаються ширші тематично й фактично незавершені праці Здзіслава Будзинського (*Budzyński Z. Bibliografia dziejów Rusi Czerwonej: 1340-1772.* – Т.1. – Rzeszów, 1990) та Миколи Жарких (Бібліографія старої України 1240-1800. – Т.1–10. – Київ, 1998-2001).

⁵ Досі вийшло три томи: Енциклопедія Львова. – Т.1 (А-Г) / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів, 2007; – Т. 2. (Д-Й) / За ред. А. Козицького. – Львів, 2008. – Т.3 (К) / За ред. А. Козицького. – Львів, 2010.

довідники з історії Чернігівщини, Києва⁶. Однак “Енциклопедія Львова” є науково-популярним виданням, без наукового апарату. Редколегія фактично не замовляє статей з маловідомих та недосліджених ділянок⁷. Наприклад, у першому томі “Енциклопедії” немає важливого гасла про адміністрацію міста.

За радянською традицією узагальнюючі праці, які чомусь ще називають колективними монографіями, виходять у нас до ювілейних дат, перших згадок про ті чи інші міста. Такі видання легше видати, оскільки видавці та можливо-владці у цих ситуаціях швидше знаходять гроші. Однак часто тексти нарисів у таких роботах пишуться врізнобій, різними авторами, як за кваліфікацією, так і за напрямками досліджень. Видання “Історії Львова у 3-х томах” (головний редактор Ярослав Ісаєвич) у 2006 р. є одним з прикладів такого ювілейного історієписання. Перед виходом першого тому про давній період історії Львова ситуація ускладнилася тим, що довший час не працював Центральний державний історичний архів України у Львові у зв’язку з сумно відомою пропажею документів (“архівною справою”) та переобліком архівних справ, тому розвідки були базовані головно на попередньому історіографічному доробку. Все ж дивує включення до роботи зретагованих текстів 40-50-річної давнини авторства давно померлих Ярослава Кіся та Василя Інкіна про економіку Львова у XVIII ст.⁸ Прикметною рисою “Історії Львова” стала уривчастість та нарисовість публікованих текстів різних авторів, що було властиве і для попередніх робіт такого типу⁹.

Багато фрагментів колективної монографії часто описують політичну історію тих держав, в рамках яких перебував Львів, наприклад, Галицько-Волинської держави, Руського королівства. Місто часто виступає пасивним тлом політичних та культурних процесів, що відбувалися у нашому регіоні. У паралельному контексті, мені пригадуються окремі праці польських шляхетських романтиків-істориків, які писали про міста в першій половині XIX ст., в основному, як про місця проведення сеймиків чи контрактів шляхти, місця урочистого в’їзду коронованих осіб або духовних достойників¹⁰. Властиво про місто чи міщан, жителів міста у цих нарисах йшлося на маргінезі, зрозуміло, що не говорилося в них про особливості міського життя та устрою.

На мою думку, практика такого історієписання себе не виправдовує, властиво тільки підсумовуючи існуючий досі багаж знань про місто. Виправданішою

⁶ Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – Київ, 1990; Київ. Історико-біографічний енциклопедичний довідник / За редакцією Ю.О. Храмова. – Київ, 2007.

⁷ Для порівняння, польські історики видали енциклопедію Кракова у академічному науковому стандарті, див.: *Encyklopedia Krakowa* / Red. prowadzący Antoni Henryk Stachowski. – Warszawa – Kraków, 2000.

⁸ *Інкін В.* Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст. – Львів, 1959; *Кісь Я.* Промисловість міста Львова в період феодалізму (XIII-XIX ст.). – Львів, 1968.

⁹ *Історія Львова: короткий нарис* / За ред. Є. Лазаренка. – Львів, 1956; *Нариси історії Львова* / Відп. ред. І. Крип’якевич. – Львів, 1956; *Історія Львова* / Відп. ред. В. Секретарюк. – Київ, 1984; *Львів. Історичні нариси* / Упор. Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. – Львів, 1996.

¹⁰ Див. наприклад: *Proksa M.* Nieznany opis Lwowa Jana Wincentego Smoniewskiego / M. Proksa // *Rocznik Historyczno-Archiwalny*. – Т.10. – Przemyśl, 1995. – S. 73-92.

видається практика польських істориків з Кракова, Варшави та інших міст, які справді монографічно досліджують чітко визначені ділянки історії міста, наприклад соціальну чи економічну¹¹. При цьому число авторів обмежене двома-трьома прізвищами, погляди яких є суголосними та несуперечливими.

Огляд конкретних тематичних напрямків досліджень хоча розпочати з *історії демографії*, базової історичної дисципліни, що надає вченому первинну, основну інформації. На її основі він адекватніше, точніше вибудовує свою тематику та методологію досліджень. У німецькій історіографії, одній з найсильніших в Європі, історичній демографії віддають належне, багато досліджень німецьких авторів розпочинається саме з демографічного розділу. Багатотомна “Енциклопедія німецької історії” відомого наукового видавництва Ольденбург, де подано сучасний стан німецької історіографії, розпочинається для кожного періоду саме з томів про стан демографічних дослідів¹². На жаль, у нас крім кількох статей та розділу у монографії¹³ немає чим похвалитися. Ми не знаємо приблизно чисельність населення княжого Львова. Щодо ранньомодерного періоду, то після Луції Харевічової та Данути Моравицької ми не можемо щось певніше сказати про число дітей в родинах, смертність під час епідемій тощо. Вселяє надію поява перших досліджень Ірини Єзерської на основі даних метричних книг, однак їй ще потрібно вчитися видобувати з метричних книг всю повноту інформації, залучаючи досягнення сучасних методик історичної демографії у світі¹⁴. Джерельне видання реєстрів прийнять до міського права Львова, підготовлене польським дослідником Анджеєм Янечком¹⁵, сподіваюсь, **пожвавить демографічні дослідження давнього Львова.**

¹¹ Cieślak E., *Biernat Cz. Dzieje Gdańska*. – Gdańsk, 1975; *Dzieje Krakowa*. – Т. 2: Kraków w wiekach XVI-XVIII / Pod red. Janiny Bieniarzówny, Jana M[ariana] Małeckiego i Józefa Mitkowskiego. – Kraków, 1984; *Dzieje Warszawy*. – Т. 2: Warszawa w latach 1526-1795 / Maria Bogucka [et al.]; pod red. Stefana Kieniewicza. – Warszawa, 1984.

¹² Pfister Ch. *Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie: 1500-1800* [Enzyklopädie Deutscher Geschichte. – Bd. 28]. – München, 1994 (2 Aufl.: München, 2007); Gestrich A. *Geschichte der Familie im 19. und 20. Jahrhundert* [Enzyklopädie Deutscher Geschichte. – Bd. 50]. – München, 1999 (2 Aufl.: München, 2010); Ehmer J. *Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie 1800 – 2000* [Enzyklopädie Deutscher Geschichte. – Bd. 71]. – München, 2004.

¹³ Капраль М. Демографія Львова XV першої половини XVI ст. / М. Капраль // Львів. Історичні нариси / Упор. Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. – Львів, 1996. – С. 67-81; Його ж. Національні громади Львова XVI-XVIII ст. – С. 247-313; Єзерська І. Найдавніша зі збережених метрична книга церкви святого Юра у Львові останньої третин XVIII століття / І. Єзерська // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т.256: Праці Історико-філософської секції. – Львів, 2008. – С. 685-702; Її ж. Релігійні конверсії у Львові наприкінці XVII – у XVIII століттях (на матеріалах метрик хрещень катедрального костелу). Частина I: Навернення християн-некатоликів та вихрещених іудеїв-ортодоксів і мусульман / І. Єзерська // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип.44. – Львів, 2009. – С. 385-415.

¹⁴ Див., наприклад, розгорнутий репертуар демографічних методик у останній синтезі польської історичної демографії: Kuklo C. *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*. – Warszawa, 2009.

¹⁵ *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388-1783* / Wyd. Andrzej Janeczek. – Т.1-2. – Poznań – Warszawa, 2005. Також див. мою рецензію на цю працю у виданні: Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 13/14. – Київ, 2009. – С. 704-709.

До підставових дисциплін історичного циклу також належить *історична топографія*, що дає знання історика про територію міста. Статті та монографії Мар'яни Долинської, Романа Могитича, Володимира Вуйцика¹⁶ є фактично тільки кроками в цьому напрямку. Адаже невідома точна картина меж Львова у середньовіччі, просторова локація міста магдебурзького права у долині річки Полтви. Багато що могли б дати археологічні розкопки у кількох точкових зонах Львова, були б дуже доцільними. Однак відсутність публікації результатів, узагальнень після багатьох археологічних розкопок у Львові за останні роки – це окрема тема. Втім у 2008 р. з'явився друком каталог археологічних пам'яток на території Львова, що може стати підґрунтям для написання майбутньої узагальнюючої монографії¹⁷.

Історичний атлас Львова чекає свого слушного часу. До нього слід було б включити не тільки відомі дослідникам карти в оригінальній широкоформатній формі, як от Жана де Дуфе 1767 р.¹⁸, але й історичні реконструкції, наприклад планувальної структури міста. Дещо вже робиться у цьому напрямку. Київський картограф Дмитро Вортман зробив оригінальні та вдалі історичні реконструкції давнього Львова у кількох хронологічних зрізах (1340, 1500 та 1750 рр.), готуючи карти до історичного гасла про Львів “Енциклопедії історії України”¹⁹. Але без глибшої співпраці з професійними картографами, урбаністами, дослідниками архітектури історикам важко впоратися із завданням видати багатоаркушевий та різноплановий історичний атлас Львова. Однак є приклад не такого далекого й близького ментально та історично Кракова, де вдалося реалізувати цей проект²⁰. Чому ж його у такому великому науковому центрі, як Львів, не можна видати?

З *соціальної історії* Львова вийшло друком кілька праць, в тому числі: “Національні громади Львова XVI-XVIII ст.” Мирона Капрала (2003), а також Ігоря Лиля “Нариси з історії грецької громади Львова XVI-XVII століть” (2002).

¹⁶ Долинська М. Українська дільниця Львова у XVI - XIX ст.: соціотопографічна характеристика / Автореф. дис. на здобуття... канд. іст. наук. – Львів 1997; *Її жс.* Львів: простір і мешканці (історико-урбаністичний нарис). – Львів, 2005; *Її жс.* Історична топографія Львова XIV-XIX ст. – Львів, 2006; Могитич І. Планувальна структура львівського середмістя і проблеми його датування / І. Могитич // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т.227: Праці секції мистецтвознавства. – Львів, 1994. – С. 279-288; *Його жс.* Розвиток планувальної структури північно-західної частини львівського середмістя (до кінця XIV ст.) / І. Могитич // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. – № 11. – Львів, 2000. – С.15-22; Вуйцик В. Територіальний розвиток міста Львова (до 1939 р.) / В. Вуйцик // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. – № 13. – Львів, 2003. – С. 41-48.

¹⁷ Мацкевой Л. Археологічні пам'ятки Львова. – Львів. 2008.

¹⁸ Про цю карту конкретніше описав: Czerner O. Plan Lwowa Jeana Ignacego du Desfillesa z 1766 r. / O. Czerner // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. – Т. 43. – Warszawa, 1998. – Z. 1-2. – S. 109-122.

¹⁹ Ісасевич Я. Львів / Я. Ісасевич // Енциклопедія історії України. – Т. 6. – Київ, 2009. – С. 322-324, 330.

²⁰ Kraków [Atlas historyczny miasta Krakowa] / Red. Zdzisław Noga, aut. Zbigniew Beiersdorf [et al.], oprac. kartogr. Tomasz Szpytma. – Kraków, 2007. Атлас вміщує 76 великомасштабних карт.

Однак, напевно чи можна вважати, що широченна соціальна тематика закривається цими працями. Раніше, в радянські часи проблеми класової боротьби примітивно перебивали всі соціальні питання. Недавні статті та розвідки про національні громади вказують на нові аспекти соціальних досліджень. Але з швидким розвитком нових урбаністичних методологій на Заході нам потрібно давати відповіді на такі дослідницькі виклики за темами: патриціат та бюргерство, просопографія міської еліти, злочинність, щоденне життя, сімейне життя, жінка в місті, шпитальництво, соціотопографія, бідність та багатство в місті, свята, розваги та відпочинок та ін. Систематична робота молодих дослідників з львівськими міськими книгами, видання масових та актових джерел, на мою думку, поживить соціальні дослідження давнього Львова.

З *історії права* давнього Львова нещодавно захищені дисертації Ореста Зайця про інститут міського права XV-XVIII ст.²¹, Степана Білостоцького про кримінальне судочинство²². Поштовхом до цих та інших історико-правових досліджень стала публікація привілеїв міста Львова XIV-XVIII ст.²³, як основних документів, регулюючих правові відносини в місті. Ключовим документом з львівських привілеїв став локаційний диплом Казимира III 1356 р. Інтерпретація цього привілею як повторного надання магдебурзького права зніщувала плідну дискусію про правову локацію та надання місту самоврядних прав ще в княжі часи²⁴.

На межі історії права, демографії та історичної топографії написані розвідки Андрія Фелонюка про львівські передмістя та юридики: їхній статус, населення та розташування²⁵. Чекаємо від молодого талановитого вченого

²¹ *Зайць О.* Міське громадянство Львова XV - XVIII ст. (за реєстрами прийняття до міського права) / Автореф. дис... канд. іст. наук. – Львів, 2005. На жаль, молодий дослідник в подальшому відійшов від львівської проблематики досліджень загалом, хоча продовжують виходити його праці за темою кандидатської дисертації: *Зайць О.* Професії виробничої сфери львівського міщанства (за реєстрами новопринятих громадян XV - XVIII століть) / О. Заєць // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т. 256: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2006. – С. 320-370; *Його ж.* Умови та процес прийняття до міського права у Львові у XV - XVIII століттях // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т. 257: Праці Історично-філософської секції. – Львів, 2008. – С. 113-141. / M. Proksa // Rocznik Historyczno-Archiwalny. – Т.10. – Przemyśl, 1995. – S. 73-92.

²² *Білостоцький С.* Кримінальне судочинство міста Львова XVI - XVIII ст. (за матеріалами війтівсько-лавницького суду міста Львова) / Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2009.

²³ *Привілеї міста Львова XIV-XVIII ст.* / Упор. М.Капраль. – Львів, 1998.

²⁴ *Капраль М.* Привілеї 1356 р. як повторне надання магдебурзького права для міста Львова / М. Капраль // Львів: місто, суспільство, культура. – Т. 3 / Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. – Львів, 1999. – С. 11-21.

²⁵ *Фелонюк А.* Зі спостережень над функціонуванням двориків на передмістях Львова XVIII ст. / А. Фелонюк // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип.10. – Дрогобич, 2006. – С. 263–273; *Його ж.* Правовий статус та просторова локалізація нерухомої власності на передмістях Львова XVIII ст. / А. Фелонюк // Історична топографія і соціотопографія України. – Львів, 2006. – С. 365–403; *Його ж.* Передмістя Львова другої половини XVII–XVIII ст.: адміністративно-правовий статус та соціотопографія / Автореф. дис... канд. іст. наук. – Львів, 2009.

узагальнення на цю тему у вигляді монографії, де були б розставлені акценти його детальних досліджень.

Історико-правові дослідження потребують особливої кваліфікації: знання правничої термінології, прочитання “мертвої” латинської мови, складної середньовічної палеографії. Досліднику необхідна праця не тільки з установчими, законодавчими документами, що відображають статично правові відносини (на кшталт привілеїв чи статутів), але й звернення до виконавчих джерел, де ці відносини передаються динамічним чином, як от судові процеси, декрети, мандати тощо. У монографії про національні громади Львова ранньомодерного періоду я намагався подати приклад такого збалансованого дослідження²⁶. Так, монографія розпочинається аналізом установчих міських привілеїв, а далі йдуть розділи, в яких прослідковується реальне виконання цих привілеїв у конкретних випадках судових та правових колізій XVI-XVIII ст.

Історико-економічні дослідження давнього Львова мають багату традицію з часів Станіслава Кутшеби, Луції Харевічової, Романа Зубика та Станіслава Гошовського²⁷. У радянський час можна назвати прізвища Ярослава Кіся, Василя Інкіна, Галини Яценко, що досліджували різні питання з історії торгівлі, ремесла та загалом економіки Львова давнього періоду²⁸. Ближче до наших днів, у 80-90-і роки ХХ ст., Володимир Кривонос та Раїса Шиян продовжили цю традицію історико-економічних досліджень, працюючи над торгівлею Львова відповідно у східному та західному напрямках²⁹. Публікації В. Кривоноса стосувалися як проблематики торговельних шляхів, номенклатури товарів східних купців (перських, турецьких, грецьких, вірменських), так і торгівлі окремими товарами на львівському ринку (наприклад, шовком, вином, прянощами). Раїса Шиян зосередилася на західному торговельному напрямку, зокрема досліджуючи торговельні контакти шотландських купців. Можна сказати, що тема львівської торгівлі найбільш вивчена з економічного блоку, але звичайно й

²⁶ Капраль М. Національні громади Львова XVI-XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003.

²⁷ Див. огляд їхніх робіт найповніше подана у останній історіографічній синтезі польського періоду: Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa [Biblioteka Lwowska. – Т. XXXVII]. – Lwów, 1938.

²⁸ Про них див.: Яремчук В. Проблеми історичної науки в працях Я.П.Кіся / Автореф. дис... канд. іст. наук. – Київ, 1998; Капраль М. Привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій Львова XV-XVIII ст. (історико-правовий нарис) / М. Капраль // Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст.: Привілеї та статuti ремісничих цехів та купецьких корпорацій Львова. – Львів, 2007. – С. X-XII.

²⁹ Шиян Р. В. Торговля міст Руського і Белзького воеводств у XVI - першій половині XVII ст. / Р. В. Шиян // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т.228. – Львів, 1994. – С. 123-159; *Його ж.* Купці-шотландці в містах Руського воеводства у XVI-XVII століттях / Р. В. Шиян // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип.33. – Львів, 1998. – С. 50-55; Кривонос В. Торгова діяльність левантійських купців у Львові в у XVI - першій половині XVII ст. / В. Кривонос // Вісник Львівського університету. Серія історія. – Вип. 27. – Львів, 1992. – С. 97-108; *Його ж.* З історії торгівлі львівських купців в Ірані у XVI – середині XVII ст. / В. Кривонос // Вісник Львівського університету. Серія історія. – Вип.29. – Львів, 1993. – С. 17-25; *Його ж.* Торговля левантійським шовком у Львові в XVI - середині XVII ст. / В. Кривонос // Україна в минулому. – Вип.8. – Київ – Львів, 1996. – С. 117-135.

вона потребує конкретних тем за прізвищами окремих купців, чи у вузькому хронологічному відтинку. На жаль, ніхто ще досі не шукав львівських купців у архівах Туреччини чи Ірану. Отже, тема торгівлі цікава та вічна, оскільки саме на торгівлі тримався добробут львів'ян та обороноздатність міста загалом.

Після виходу друком “Економічних привілеїв Львова XV-XVIII ст.” (2007) сподіваюсь, що активізується вивчення львівського ремесла, назагал занедбаної ділянки досліджень. На сьогодні, бачу два перспективних напрямки досліджень львівського ремесла: конкретно-історичні дослідження по окремих цехах із залученням цехових книг, до яких після Ярослава Кіся ніхто не заглядав, а також – вивчення соціального середовища ремісників, котрі жили не тільки одним “хлібом насущним”, тобто були тільки виробниками. Слід з'ясувати їхні родинні зв'язки, щоденне життя з повсякденними клопотами та радощами, тобто стреміти до відкриття людського виміру в цій нібито цілком економічній сфері міського життя.

З економічної сфери історичних зацікавлень фінансова проблематика давнього Львова є найбільш занедбаною, не дивлячись на взірцеві навіть з європейської точки зору монографії Романа Зубика та Станіслава Гошовського, написані ще у міжвоєнний період³⁰. Не змінила ситуацію й нещодавно захищена кандидатська дисертація Ігоря Лиля³¹ про рахункові книги першої половини XVIII ст. На жаль, молодий дослідник потім відійшов від цієї теми та загалом від львівської тематики. А дослідникам давнього Львова було б цікаво мати під рукою, наприклад, розвідки про кредитно-позичкові відносини місцевого купецтва чи про джерела багатства львівського патриціату, вірменських та єврейських купців, обіг капіталів та їхній фінансовий стан у конкретні періоди.

Історія церкви в давньому Львові вивчалася на широкому інституційному ґрунті у вимірі Львівської єпархії, Київської митрополії (роботи Ігоря Скочиляса, Василя Кметя³²). Але власне міська історія не була в центрі цих досліджень, Львів був пасивним об'єктом історико-церковних процесів в контексті історії широкого церковного ареалу, йому відводилося місце осідка духовної влади без обумовлення специфіки львівської церковної ситуації. Це цілком можна пояснити двома причинами.

По-перше, загалом відсутністю просопографічних досліджень нижчого та середнього львівського духівництва (пригадується тільки давня робота Ігоря

³⁰ *Hoszowski S.* Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku. – Lwów, 1928. [*Badania z dziejów społecznych i gospodarczych.* – Т. 4]; *Zubyk R.* Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624-1635. – Lwów, 1930.

³¹ *Лильо І.* Фінансове господарство міста Львова у 1730-1750 рр. / Автореф. дис... канд. іст. наук. – Львів, 1999.

³² *Скочиляс І.* Протоколи генеральної візитації Львівської єпархії 1730-1733 рр. як історичне джерело. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 1999; *Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / Упор. та історичний нарис І. Скочиляса.* – Львів, 2006; *Кметь В.* Інвентарі Успенської та Святоонофрійської монастирської церкви у Львові 1579 р. / В. Кметь // Вісник Львівського університету. Серія історія. – Вип. 35–36. – Львів, 2000. – С. 494–510; *Його ж.* Дворний єпископ з рамени митрополита: до 460-ліття хіротонії першого львівського православного владики Макарія Тучапського / В. Кметь // Православний вісник. – Вип. 5–6. – Київ, 2000. – С. 58–74; *Його ж.* Львівська єпархія у XVI - на початку XVII ст. / Автореф. дис... канд. іст. наук. – Львів, 2001.

Мицька про священників Успенської церкви³³). Ми не знаємо, хто конкретно правив у тій чи іншій церкві, яка була освіта та богословська підготовка священників, які були священниці династії тощо.

По-друге, бракує досліджень про церковні храми та церковні інституції, що діяли у місті, наприклад крилос, консисторський суд³⁴. Пишучи про церкви, історики архітектури “перетягують ковдру на себе”, висвітлюючи історію спорудження храмів, висловлюють гіпотези про фундацію та початки будівництва храму, докопуються до невідомих чи маловідомих досі іконографічних зображень. А історики церкви останнім часом не дають поживу для істориків міста у вигляді біограм чи ширших нарисів (не про відомих церковних ієрархів Афанасія та Варлаама Шептицьких, Йосифа Шумлянського та інших, про яких написали наші попередники давніше³⁵) про відомих церковних діячів нижчого духовного звання, хоча б назвати ім’я відомого візитатора XVIII ст. Миколая Шадурського³⁶.

Польські історики Римо-католицької церкви у Львові працюють над цією тематикою системно і віддавна, з початку 80-х років XX ст., коли почали з’являтися праці Тадеуша Трайдоса та Юзефа Крентоша³⁷. Останній дослідник від загальніших монографій про поширення структур Римо-католицької церкви на руських землях перейшов до конкретних досліджень з історії

³³ Мицько І. Львівські священники та вчителі останньої чверті XVI – першої третини XVII ст. / І. Мицько // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. – Львів, 1996. – С. 12-23.

³⁴ Див. останні публікації молодих дослідників: Павлишин А. Книги духовного суду як джерело вивчення історії монастирів Львівської єпархії в часи владцтва Йосифа Шумлянського (1668–1708) / А. Павлишин // Rocznik Europejskiego kolegium Polskich i Ukraińskich uniwersytetów. – Lublin, 2004. – S. 103-108; Навроцька А. Найдавніша книга духовного суду Львівської православної єпархії 1668–1674 років (зі збірки Національного музею у Львові) / А. Навроцька // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Т.13. – Київ, 2009. – С. 284-302.

³⁵ Троицкий П. Варлаам и Афанасий Шептицкие, епископы львовские и каменецкие / П. Троицкий // Подольские епархиальные ведомости. – Камянец Подольский, 1869. – № 2. – С. 47-57; – № 3. – С. 100-107; Рудович І. Епископы Шептицки / І. Рудович // Богословский вестник. – Львів, 1901-1902; Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski: 1667 - 1708. – Lwów, 1934.

³⁶ Дослідники відзначають роль о. Миколая Шадурського у детальному проведенні візитації Львівської єпархії 1759-1763 рр., однак саме про особу обмаль інформації, див.: Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII ст.: на основі візитацій М. Шадурського 1759 - 1763 рр. / М. Бордун // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т. 109. – Львів, 1912. – С. 39-90; – Т. 110. – Львів, 1912. – С. 55-100; – Т. 134. – Львів, 1924. – С. 137-160; Budzyński Z. Struktura terytoryalna eparchii lwowskiej w świetle wizytacji ks. Mikołaja Szadurskiego: 1758 – 1765 / Z. Budzyński // Religie – edukacja – kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi. – Lublin, 2002. – S. 127-142.

³⁷ Trajdos T. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły. – Т.1. – Wrocław, 1983; *Ibid.* Karmelici we Lwowie w XV w. / T. Trajdos // Przegląd Historyczny. – Т.87. – Warszawa, 1996. – Z. 3. – S. 497-513; *Ibid.* Kościół dominikanów lwowskich w średniowieczu jako ośrodek kultowy / T. Trajdos // Nasza przeszłość. – Т.87. – Warszawa, 1997. – S. 39-72; Krętosz J. Organizacja archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV w. do 1772 r. – Lublin, 1986.

львівських кляшторів та чернечих орденів. В цьому ж тематичному ключі написана остання монографія молодого дослідника Станіслава Тилюса про фундації римо-католицьких костелів та монастирів у Львівській архієпархії, включно зі Львовом³⁸.

Історія львівських братств, зокрема Успенського Ставропігійського, окрема тема для дискусій. З рецензіями на три останні праці на цю тему Ярослава Ісаєвича, Світлани Лукашової та Юлії Шустової я нещодавно виступав у пресі³⁹. Підсумовуючи написане, хочу наголосити, щоб вийти на новий якісний рівень нашого знання, історія львівських братств потребує залучення нових джерельних пластів для дослідження, щоб не повторювати або модифікувати висновки попередників, як це зробила С. Лукашова, або обмежуватися тільки одним фондом, хоч і найрепрезентативнішим “Львівського Ставропігійського інституту”, як це зробила у своїй праці Ю. Шустова.

У дискусіях щодо ролі братств та братського руху у Львові та ширшому контексті українсько-білоруського релігійно-культурного простору лунають думки про потребу дослідження братств у рамках церковної парадигми як саме церковного інституту. Загалом погоджуючись з таким дослідницьким підходом, хочу зауважити, що братства складали світські люди, яким не були байдужі інтереси соціальні, національні та економічні. Якщо в XV-XVIII ст. переважно в малих містах нашого регіону українці мали доступ до владних структур міста (ради та лави), то у Львові українці були позбавлені такої можливості й використовували саме інститут братства для досягнення культурних, національних та економічних цілей української спільноти міста. Хоча в різні періоди часу світські впливи в братстві були більш чи менш інтенсивні. Детальніше вивчення церковного чинника, особливо у другій половині XVII – XVIII ст., знову потребує конкретно-історичних досліджень із залученням нових архівних джерел.

Завершити хочу цитатою Наталі Яковенко: коли ми “самі перестаємо себе вивчати, то нас починають вивчати... і без нас”⁴⁰. А ситуація з історією міст в нашій історіографії, навіть на прикладі найбільш досліджуваного Львова, на мою думку, виглядає досить сумно. У сухому наслідку можна констатувати:

³⁸ *Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej.* – Lublin, 1999.

³⁹ Див.: Капраль М. “У своєму соку” або чи є вартісним дослідження без архівних джерел [рец. на: Лукашова С.С. *Миряне и Церковь: Религиозные братства киевской митрополии в конце XVI века.* Москва, 2006] / М. Капраль // Український гуманітарний огляд. – Вип. 13. – Київ, 2008. – С. 133-144; *Його ж.* Історія українських братств: англomовний варіант. [Рец. на:] Isaievych Ia. *Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine.* Edmonton; Toronto, 2006. XXXI+324 p. / М. Капраль // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип.11–12. – Дрогобич, 2008. – С.686-695; *Його ж.* Знахідки і втрати джерелознавчого дослідження про Львівське братство. [Рец. на: Шустова Ю.Э. *Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586-1788). Источниковедческое исследование.* Москва, 2009. 648 с., ил. (Россия и Христианский Восток. Библиотека; Вып. 8)] / М. Капраль // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип.13. – Дрогобич, 2009. – С. 365-371.

⁴⁰ *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – Київ, 1993. – С. 22.

фактично немає наукових шкіл, немає спеціалізованих періодичних видань, збірників праць, немає інституцій, що комплексно опікувалися би з науковою перспективою міською історією, як давньою, так і сучасною⁴¹. Але спільними зусиллями ми можемо змінити ситуацію на краще...

***Myron Kapral.* CONDITION AND PROSPECTS OF RESEARCH OF THE HISTORY OF THE CITIES OF UKRAINE: EXAMPLE LATE MEDIEVAL AND EARLY MODERN L'VIV**

⁴¹ Нововиниклий у 2004 р. “Центр міської історії Центрально-Східної Європи” у Львові приватної фундації австрійського дослідника та мецената Гаральда Біндера дивним чином опікується тільки проблемами нової та новітньої міської історії.